

SZILÁGYI FERENC – MIKLÓSNÉ ZAKAR ANDREA

CENTRUMOK ÉS PERIFÉRIÁK MOZGÁSBAN – TÉRSZERKEZETI VÁLTOZÁSOK A PARTIUMBAN TRIANONTÓL NAPJAINKIG

Románia három északnyugati megyéjének (Bihar, Szatmár, Szilágy) a térszerkezeti jellemzőit részben történelmi, részben természeti adottságok határozták meg. Ezek együttes hatására, a térszerkezeti fejlődés részeként egymásra merőlegesen két fő erővonal és ezzel együtt áruszállítási pályarendszer alakult ki:

- kelet-nyugati irányban az Erdélyi-szigethegységet teljesen átszelő folyóvölgyeket (Szamos, Sebes-Körös, Maros) követve az Erdélyi-medence és az Alföld közötti fő interregionális szállítási pályák jöttek létre (pl. a Só-útja; bővebben lásd: A belső medenceperem települési rendszerének modellje);¹
- erre merőlegesen futva alakult ki többnyire az alföldi dombvidéki kontaktövezetet követve az északkelet-délnyugati irányú kelet-magyarországi vásárvonal,² amelynek hozzávetőleges futása a 19. század második felére kissé elvált a tényleges domborzati kontaktövezettől, és attól nagyjából nyugatra, de továbbra is alföldperemi jelleggel a Halmi–Szatmárnémeti–Nagykároly–Érmihályfalva–Székelyhíd–Nagyvárad–Nagyszalonta–Kisjenő³ vonalon futott.⁴

Ezt a kelet-magyarországi vásárvonalat a vasútépítések rögzítették, ez pedig stratégiai jelentőségénél fogva a trianoni államhatár megvonásakor kapott meghatározó szerepet. Ebből következőleg alakult ki az a paradoxon, amelyben a központi és a kereskedelmi funkció meghatározta a vasútépítések nyomvonalát (és a központi funkciókkal bíró

1 Csüllög Gábor: *A Tiszántúl a Kárpát-medence 10–17. századi regionális tagolódásában*. Doktori (PhD-) értekezés. Debreceni Egyetem: Debrecen, 2006.

2 Süli-Zakar István – Csüllög Gábor: *A regionalizmus történelmi előzményei Magyarországon*, In: Süli-Zakar István (szerk.): *A terület- és településfejlesztés alapjai*. Dialóg Campus Kiadó: Budapest – Pécs, 2003. 17–46, itt: 23–29.

3 A tanulmányban a településneveket az utolsó (Trianon előtti) hivatalos magyar változatuk szerint használjuk. Az említett települések román és egyéb magyar, német névváltozatai online elérhetők Varga E. Árpád részletes helynévmutatójában: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. 1850–2002. Helységnévtár*. Letöltés helye: www.kia.hu; letöltés ideje: 2021. 06. 15.

4 Szilágyi Ferenc: *Közgazgatás a Partiumban a honfoglalástól napjainkig*. Partium Kiadó: Nagyvárad, 2013.

települések alkotta vásárvonal nyomvonal-stabilizációját), ez viszont stratégiai okok miatt a határt vonta magához, ami hosszú távon a korábbi kapcsolatrendszer korlátozásához, utak lezárásához, mesterséges zsákfalvak kialakulásához és egy határmenti új periféria kialakulásához vezetett. Ennek az új perifériának a helyzete kétségkívül enyhült a rendszerváltást követően, új átkelési pontok nyíltak meg, új utak épültek, útrehabilitációk zajlottak, de a periferizálódást kiváltó okok teljesen nem tűntek el.

Kutatásunkban arra keressük a választ, hogy a három északnyugat-romániai megye (Bihar, Szatmár, Szilágy) önkormányzatainak társadalmi, gazdasági és gazdálkodási mutatószámai, valamint a román területfejlesztési alapidokumentumok⁵ alátámasztják-e a klasszikus térszerkezeti viszonyok fennmaradását napjainkig, illetőleg hogy kontrasztosan kimutatható-e az új határmenti perifériásáv kialakulása az önkormányzati szintű adatokból. Arra is keressük a választ, hogy a három megye jelenlegi területi-fejlettségi állapotában milyen mértékben tekinthető egy gazdaságilag összefonódó megyecsoportnak.

Térszerkezeti előzmények

A kelet-magyarországi vásárvonal a 20. század elején egy viszonylag fejlett, erősen iparosodó, jó vasúti infrastruktúrával bíró, fejlett területsávot képezett. Ennek közvetlen keleti szomszédságában azonban a tulajdonképpeni domborzati kontakt egy jóval elmaradottabb területsáv peremét képezte. Ebben a kontaktövezetben a vasútépítéskor rögzülő vásárvonallal párhuzamosan létezett egy második, kistérségi központi funkciókkal bíró településlánc (mondhatni „árnyék vásárvonal”), a Sárköz vagy Szinérváralja–Erdőd–Tasnád–Margitta–Szalárd–Mezőtelegd/Élesd–Tenke–Bél–Borosjenő–Pankota–Világos–Lippa vonal mentén. Ez az előbbinél sokkal pontosabban követi le a domborzati kontaktot mintegy 260 km hosszúságban, és egy olyan területsávot képez, amely mentén a jellemző gazdálkodási módok, illetve a történelmi fejlettségi szint tekintetében is szignifikáns változás mérhető.⁶ Ez a változás több társadalmi-gazdasági mutató esetén is jelentős, egyértelmű visszaesés mutatható ki nyugat-keleti irányban. Ez a keletebbi „erővonal”, a látszólagos hasonlóság ellenére is különbözik a vele párhuzamosan, de tőle nyugatra haladó kelet-magyarországi vásárvonaltól, alkotóelemeit (a vásároshelyeket)

5 *Strategia de dezvoltare Teritorială a României – Studii de fundamentare 2014*. Ministerul Dezvoltării Regionale și Administrației Publice. Letöltés helye: www.sdtr.ro; letöltés ideje: 2021. 04. 26.; *Strategia de dezvoltare Teritorială a României – România policentrică 2035*. Coeziune și competitivitate teritorială, dezvoltare și șanse egale pentru oamenii, Strategia de dezvoltare teritorială a României – SDTR. Letöltés helye: www.sdtr.ro; letöltés ideje: 2021. 04. 26.

6 Demeter Gábor: Estimating regional inequalities in the Carpathian Basin – Historical origins and recent outcomes (1880–2010). *Regional Statistics*, 2020. 10 (1). 23–59, itt: 37–40.

azok viszonylagos és pontszerű fejlettsége ellenére sem kötötte össze közvetlenül a vasúti infrastruktúra, javarészt erősebb közlekedési kapcsolataik voltak a tőlük nyugatra fekvő központokkal, mint egymással, a közvetlen vonzaskörzetük pedig gazdaságilag heterogénebb, de fejletlenebb, nyelvileg is felekezetileg is sokszínű településeket ölelt fel. Úgyis mondhatjuk, hogy ez a keleti sáv domborzatilag emelkedő, gazdasági értelemben pedig csökkenő lépcsőfokot képezett a tényleges domborzati kontaktövezetben, és az attól keletre eső sávban, amelynek nyomvonalát a lokális központok gyenge láncolata jelölte ki. A két vásárvonal között tehát alapvető különbség, hogy a nyugati egy fejlett térség lokális és regionális központjainak az egymással szorosán kapcsolódó láncolata, addig a keletrebbi „várossáv”⁷ a periféria központjainak egyszerű halmaza, mivel az egyes központok közötti közvetlen térbeli kapcsolatok gyengék.

A 19. század végén a fejlettségi választóvonal az Alföld és az azt övező keleti magasabb térszínnek között javarészt e keleti vonal mentén futott, ez a Partium területéről leválaszt egyfajta tradicionális, (Partium szempontjából) *belső perifériaként* funkcionáló sávot, amely magába foglalja a Bükk vonulatának (lásd. 1. ábra) tágabb környékét Szatmárban, a Tövishát területét és a Tasnádi-dombvidéket a Szilágyságban, a Réz-hegységet és a Réz-alját, a Berettyót kísérő hátságot, a Felső-Hegyközt, a Királyerdő-hegységet, a lábainál elterülő Csékei-dombságot és a Bihari Erdőhátat Biharban, a Béli- és Zaránd-hegységek előterét Bihar és Arad megyében. Ettől elkülönülve keletre Erdély és a Partium történelmi határán fut egy másik jelentős választóvonal (Kövár-vidék, Szamos-völgy, Mezes-hegység, Királyhágó, Erdélyi-szigethegység főgerince), amely a történelmi Erdély nyugati határán egy széles (*külső*) *periféria* peremét jelöli. A valamikori Belső-Szolnok és Doboka Szilágysághoz kapcsolt részei által ez a történelmi periféria szintén jelen van a vizsgált területen.

Bár a két (a belső, és a külső vagy medenceperemi) perifériasáv nyugati peremei 40–60 km-es légvonalbeli távolságban fekszenek egymástól, helyenként kiszélesedő sávjaik területileg összeérnek egymással. Természetesen olyan településeket, városokat, térségeket is közrefog ez a két övezet, amelyek központi funkcióik révén nagyobb gazdasági potenciállal bírtak/bírnak. Ilyen például a vizsgált területen belül a Szilágyság központi része (Zilah–Szilágysomlyó–Szilágynagyfalva között), de hasonló a szatmári Bányaság is, amely a jelen vizsgálatunknak (az 1968 óta érvényben lévő közigazgatási felosztás eredményeként) nem képezi a tárgyát.

A trianoni államhatár a 20. században erre a tradicionálisnak tekinthető térszerkezeti felosztásra jelentős hatást gyakorolt. A többnyire a valamikori vásárvonal nyugati

7 Javarészt valamikori mezővárosok, de a 20. század fordulóján még jellemzően nincs városi rangjuk, ugyanakkor alsófokú irányítóközpontok, járásszékhelyek, vásároshelyek.

oldalán⁸ futó új határ az Alföld peremi térségét periferizálta. A poszttrianoni Romániában a határvidék stratégiai okok miatt nem számított a kiemelten fejlesztendő térségek közé, bár némileg kivételt képeztek a jelentős városok (Nagyvárad, Arad,⁹ Szatmárnémeti), különösen az 1968-as megyésítést követően. Ez a mellőzöttség a határvidék agrárperifériaként történő használatát jelentette, és ez a jelenség felelős azért, hogy Szatmárnémeti és Nagyvárad között létrejött határszakasz összeolvadt a Partium belső perifériájával. A határ magyar oldalán a határvidék városhiányos térségei szintén perifériává váltak a 20. században, így a térszerkezeti leépülés lényegében a határ két oldalán szimmetrikusan zajlott.¹⁰

Az 1968-as megyésítéssel egyidőben erőre kapott a lokális központok fejlesztése is, a jelzett évben egész sor település nyert városi rangot,¹¹ és az ezzel járó intézményhálózat, közművesítés, iparosítás is lezajlott, az irányított népességnövekedés pedig lehetőséget adott az etnikai jellemzők megváltoztatására. 1968-ban Szatmárban Avasfelsőfalu és Tasnád, Szilágyban Zsibó és Szilágycseh, Biharban Margitta és Élesd kapott városi rangot, így egyértelművé vált, hogy a településhálózat fejlesztések nyugati térszerkezeti vonala a korábbi belső periféria határára tevődött át, az egykori vásárvonal érmeléleti szakaszán gazdaságilag hátrányosan érintve a lokális központokat (pl. Székelyhíd, Érmihályfalva), azok agrárjellegét erősítették, a központi funkciók maradékának lassú leépítésével, vagy befagyaszttásával.¹² A 20. században létrejött tehát egy dominánsan magyar nyelvű új partiumi periféria, amelyet a korábbi funkciók elvesztése mellett még a csomópontosság határ miatti eljelentéktelenedése és korábban számottevő Debrecen

8 A vásárvonal települései közül Sarkad és Gyula került az államhatár nyugati oldalára.

9 A nyugat-romániai városok közül a (mindenkori) román hatalom a határtól némileg távolabb eső Temesvár fejlesztését preferálta. Ugyanakkor a jelentős méretű és kapuváros funkciójú Arad teljes mellőzése nem volt kivitelezhető, a város közigazgatástörténetében csak az 1956 és 1968 közötti időszak maradt „fehér lappal”, amikor Arad tartományt felszámolták és a Temesvár, illetve a Nagyvárad székhelyű tartományok között felosztották. Az újramegyésítés visszaállította Arad közigazgatási szerepkörét, és esélyt adott Arad „szocialista fejlődésére”, de a városverseny addigra eldőlt, Temesvár térségbeli vezető szerepe megkérdőjelezhetetlenné vált. Hasonló mértékű térvésztést szenvedett el a határ északi szakaszán fekvő Szatmárnémeti, ahol egy olyan város vette át a hegemóniát – Nagybánya –, amely korábban egyértelműen alárendelt szerepet töltött be Szatmárnémetivel szemben. Nagyvárad, köszönhetően a méretének, a potenciális versenytársakhoz viszonyított nagy távolságnak, a domborzati és infrastrukturális adottságainak, és nem utolsósorban a valós versenytárstól, Debrecentől az új határ általi izolációjának, nem volt közvetlenül veszélyeztetve. Közigazgatási szerepköre folytonos maradt a 20. században, de a növekedési üteme így is elmaradt a belső-erdélyi székhelyekkel való összehasonlításban, tehát az államhatár közelsége természetesen esetében is korlátozta/negatívan befolyásolta a fejlesztési ütemet (Szilágyi, 2013. Közigazgatás a Partiumban, i.m. 93–105.).

10 Süli-Zakar István: A határmenti területek (külső perifériák) fejlesztésének kérdései, In: Ugyanó (szerk.): *A terület- és településfejlesztés alapjai*. Dialóg Campus Kiadó: Budapest – Pécs, 2003. 233–270, itt: 235–237.

11 Szilágyi, 2013. Közigazgatás a Partiumban, i.m. 105–114.

12 A fejlesztések elmaradása az etnikai szerkezet konzerválódását is jelentette, így a magyar közösség tekintetében az elmaradottságnak pozitív hozadéka is voltak.

irányú kapcsolat megszűnése is sújtott.¹³ Kérdés, hogy a rendszerváltás óta lezajlott folyamatok, a közeli Debrecen megerősödése és a részleges határmenti (pl. infrastrukturális, oktatásügyi stb.) reintegráció tudott-e segíteni ezen a kedvezőtlen helyzeten.¹⁴

Perifériafogalmak a román területfejlesztési dokumentumokban

A már hivatkozott romániai területfejlesztési dokumentumok a specifikus térségek között több olyan kategóriát is meghatároznak, amelyek a periféria fogalmával rokoníthatók. A számos mutató közül jelen tanulmányban hármat használunk fel a vizsgált terület perifériáinak értelmezéséhez: a *városhiányos térségeket (zone lipsite de orașe)*, a *csökkenő népességű vidéki területeket (zone în declin rural)*, illetve *átalakuló és hanyatló térségeket (zone în transformare sau declin)*.¹⁵ A *ritkán lakott és izolált területek (zone slab populate sau izolate)*, a *hátrányos helyzetű területek (zone defavorizate)*, de akár a *településsűrűség (densitatea așezărilor)* is figyelembe vehető lenne az elemzésben, ugyanakkor ezek területileg jelentős átfedést mutatnak egymással és az előbbiekkal.¹⁶ Néhány további mutatószám használatától szintén eltekintek (pl. periférikus térségek, határvidékek), azok eltérő értelmezése, vagy statikus meghatározása miatt.¹⁷

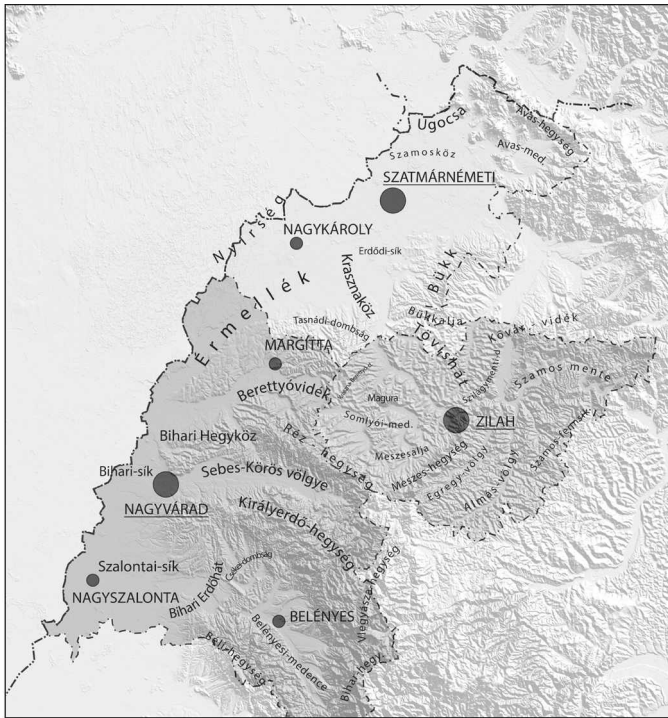
13 Bár az Érmellék közigazgatásilag (rövid időszakok kivételével) Nagyváradhoz tartozott, Bihar vármegye északnyugati járásainak (magyar és református többségű népességének) elsődleges kereskedelmi/kulturális központja Trianon előtt Debrecen volt.

14 Szilágyi Ferenc: *Partium – Reintegráció a magyar–román határvidéken* Károli Gáspár Református Egyetem, Állam és Jogtudományi Kar: Budapest, 2019. 257–270.

15 *Zone Rurale în declin 2020*. Letöltés helye: www.mlpsa.ro; letöltés ideje: 2021. 04. 26.

16 Hasonlóképpen a dokumentum meghatározást nyújt a metropolisz övezet (*zone metropolitană*), metropolisz terület (*teritoriul metropolitan*), vonzáskörzet (*zona de influență*), fejlesztési terület (*zonă de dezvoltare*), településhálózat (*rețea de localități*), városrendszer (*sistem urban*), növekedési pólus (*poli de creștere*), fejlesztési pólus (*poli de dezvoltare*), funkcionális városi területek (*arii [zone] funcționale urbane*), vidéki pólusok (*poli rurale*), vidéki fejlődési pólusok (*poli rurale de dezvoltare*), határvidékek (*zonă frontalieră*), periférikus térségek (*zonă periferică*), hegyvidéki térségek (*zonă montană*), parti térségek (*zonă costieră*), hanyatló ipari térségek (*zonă declin industrial*) fogalmaira.

17 A dokumentum a perifériát kifejezetten infrastrukturális alapon határozza meg, a határvidéket pedig szintén egyszerűen, a határtól számított 30, ill. 50 km-es mélységig elterülő önkormányzatok összességéként fogja fel.

1. ábra: A tanulmányozott megyék táji-földrajzi tagolódása

A városiányos térségeket a 2001-es 351-es számú területfejlesztési törvény¹⁸ határozza meg olyan 25–30 km sugarú területekként, amelyek nem érintkeznek városi településekkel. A közigazgatási határok mentén nyilván ezt a kiterjedésbeli határértéket nem lehet szigorúan alkalmazni. Az esetek többségében a térségek kijelölésekor a megyehatárokat figyelmen kívül hagyták, de olyan eset is megjelenik Szilágymegyét illetően, ahol a megye déli részén kijelölt 13 önkormányzatot felölelő 10-es övezet közvetlenül érintkezik a megyehatár kolozsi oldalán fekvő Bánffyhunyaddal. A 2001 utáni közigazgatási módosítások néhány esetben korrigálták a helyzetet azáltal, hogy a népes községek várossá való előlépését támogatták. Így a Máramaros és Szilágymegyék területén megjelölt 11-es zónában, ahol öt Máramaros és hét Szilágymegyei önkormányzat alkotott egy övezetet, két népes község is várossá vált: Nagysomkút és Sülelmed, igaz, mindkettő Máramaros területén, így a városiányos övezet a Szilágymegyei területre húzódott vissza. Bihar területén egyetlen ilyen térség található, a megye déli részén, ahol Tenke környékén 10 bihari önkormányzat három Arad megyeivel egészül ki (9. zóna). A vizsgált területünkön tehát elsősorban a Partium

18 Zone lipsite de orașe pe o rază de circa 25-30 km, care necesită acțiuni prioritare pentru dezvoltarea de localități cu rol de servire intercomunală. *Lege 351/2001 actualizată 2021*. Letöltés helye: <https://lege5.ro/>; letöltés ideje: 2021. 04. 17.

belső és a keleti/külső periféria mentén koncentrálódnak a megjelölt zónák. Megjegyzendő, hogy a rendszerváltást követően Biharban Székelyhíd, Szatmárban pedig Erdőd és Sárköz is városi rangot kapott, ugyanakkor a Szilágyság területén egyetlen új várossá nyilvánítás sem történt 1968 óta. A két Szilágymegyei városhiányos térség területileg szinte összeér, a külső perifériát jelentős részben le is fedve.

A *hanyagló rurális térségeket* az adott időszakban elszenvedett kiemelkedő arányú népességveszteség alapján határozzák meg. A vizsgált három megyében a 2002-es és 2011-es népszámlálások közötti periódusban hét önkormányzatban regisztráltak 20%-nál jelentősebb népességcsökkenést, ebből négy esik a külső perifériára, valamennyi Szilágymegye területén, további három pedig a belső perifériára (ebből kettő Biharban, egy pedig Szatmár megyében).¹⁹ Ezen önkormányzatok közös jellemzői, hogy rendszerint kívül esnek a megyeszékhelyeik közötti elérhetőségének 1 órás izokronjain. A romániai Nemzeti Statisztikai Intézet (INSSE) 2010 és 2020-as népességszámadata²⁰ a vizsgált három megye önkormányzatainak jelentős többségének népességcsökkenését mutatja. A 5%-nál nagyobb csökkenés jellemző kevés kivétellel területileg összefüggően Bihar megye keleti és Szatmár megye déli felére, valamint a központi magterület kivételével Szilágymegyére. Jónéhány önkormányzat esetében 10%-nál is jelentősebb visszaesés mutatkozik:

- a külső periféria mentén javarészt Szilágymegye: Aranymező, Blenkemező, Csákigorbó, Hidalmás, Középlak, Létka, Oroszmező, Nagykeresztes, Nagylózna, Semesnye, Zálha, Váralmás; továbbá Biharban az Erdélyi-szigethegység alatt fekvő Biharkristyór, Kerpenyéd, Vaskoh.
- a belső periféria mentén Szatmárban: Berekszó, Bogdánd, Magyarcsaholy, Tartolc, Szilágymegye Alsóbán, Benedekfalva, Krasznahídvég, Szilágyszeg, Biharban a Rézalján: Alsótótfalu, Felsőderna, Tataros, illetve Fekete-Körös medencéjében: Belényesújlak, Feketekápolna, Kispapmező.

19 *Zone rurale în declin: provocări, acțiuni și perspective pentru guvernarea teritorială*, Ministerul Dezvoltării, Lucrărilor Publice și Administrației, Direcția Politici și Strategii, 2020 dec. Letöltés helye: www.mlps.ro; letöltés ideje: 2021. 04. 17.

20 INSSE TEMPO-Online: POP107D. Letöltés helye: <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online>; letöltés ideje: 2021. 04. 17.

Önkormányzati szintű elemzés – módszerek, adatok, területi kategóriák

A klasszikus térszerkezeti elemek²¹ területi profiljának megerősítéséhez/frissítéséhez a három megye önkormányzatainak társadalmi-gazdasági vizsgálatát tűztük ki célul. A mutatószámok a 2019-es, Covid-időszakot megelőző évre vonatkoznak, amely év Románia gazdaságának statisztikai értelemben véve legjobb éve. A vizsgálat során a különböző adminisztratív kategóriákat is szeretnénk egymással összehasonlítani: a községek, városok, municípiumok felosztásban.²² Ez utóbbi kategóriából külön kiemeltük a megyeszékhelyeket, a községek sorából pedig a megyeszékhelyekkel közvetlenül szomszédos, magas gazdasági aktivitást mutató szuburbán jellegű önkormányzatokat is, különös tekintettel a Nagyváradai Metropolisz Övezet (továbbiakban NMÖ) belső gyűrűjében fekvő²³ községi önkormányzatokra. Hivatalosan ugyan Szatmárnémeti is rendelkezik metropolisz övezettel,²⁴ amely 31 önkormányzatot – a megye területének a felét, népességének többségét felöleli – de ez a meglehetősen tág övezet nem képez az NMÖ-höz hasonló, ténylegesen funkcionális egységet és a résztvevő önkormányzatoknak csak kis hányada mutat az átlagosnál nagyobb gazdasági aktivitást, illetve a szuburbanizáció is csak az érintett önkormányzatok kis részét érinti.

Az elemzésben az önkormányzatok területén rendelkezésre álló humán erőforrás, vállalkozások és jövedelmi viszonyok különbségeinek a mutatószámait vizsgáltuk az alábbiak szerint:

-
- 21 Tanulmányunkban a Szabó Pál 2008-ban publikált térszerkezeti főtípusok integrációjára törekszünk, a cél a földrajzi térség komplex (nem csak egy-egy jelenséghez kötődő) belső szerkezetének feltérképezése, amely alkotóelemekként magába foglalja a településhálózatot, városokat és azok vonzáskörzeteit, a falusi térségeket, határmenté stb. komplex fogalomköreit, ugyanakkor eszközként mégis csak néhány (véleményünk szerint rendkívül fajsúlyos) jelenség szolgál fő (társadalmi, gazdasági) „layer”-ként. Lásd: Szabó Pál: A térszerkezet fogalma, értelmezése. *Tér és Társadalom*, 2008. 22 (4). 63–80.
- 22 A román területi közigazgatás hivatalosan a megye, municípium, város, község és falu szinteket ismeri. A falvaknak csak statisztikai jelentősége van. A község a román területi közigazgatás társadalmi-gazdasági alapegysége. A község fogalma tehát nem szinonimája a településnek, vagy a falunak, hiszen 2020-ban 2862 romániai község 12 490 települést (falut) foglalt magába, vagyis községenként átlagosan 4,4-et. A községek kevés kivételtől eltekintve a községközponti funkciót ellátó falu nevet viselik. 2020-ban további 468 falusi település városi önkormányzatokhoz tartozott. A városok száma ugyanekkor 216, a municípiumoké pedig 103 volt, összesen 791 település tartozott ezekhez. A városokhoz és municípiumokhoz beosztott falvak népessége statisztikailag urbánusnak számít. A városok a gazdaságilag fejlettebb, jelentősebb társadalmi és kulturális erőforrásokkal rendelkező önkormányzatok. Az országos szinten is számottevő urbánus települések a municípiumok, amelyek jelentős tanügyi, társadalmi-kulturális és egészségügyi vonzásközpontként működnek. Azon municípiumok, melyek a megye prefektúrájának is otthont adnak a megyeszékhelyek. A megyék tehát egy, vagy több municípiumot, néhány várost és számos községi önkormányzatot foglalnak magukba. – INSEE TEMPO-Online: ADM101A – Organizarea administrativa a teritoriului, pe categorii de unitati administrative, macroregiuni, regiuni de dezvoltare si judete. Letöltés helye: <http://statistici.insee.ro:8077/tempo-online/>; letöltés ideje: 2021. 08. 27.
- 23 A Nagyváraddal közvetlenül határos önkormányzatokat tekintettük a belső gyűrű részeinek.
- 24 Zona Metropolitana Satu Mare. Letöltés helye: www.zmsm.ro; letöltés ideje: 2021. 04. 17.

- A humánerőforrás tekintetében a munkaerőt, az aktív és a foglalkoztatott népesség arányát, illetve a munkanélküliek számát és arányát állítottuk a vizsgálat fókuszába.
- A helyi vállalkozások teljesítményének értékeléséhez az önkormányzatok területén működő cégek forgalmát, a cégsűrűséget, az egy lakosra és az egy cégre jutó forgalmat, valamint a helyben bejegyzett cég nélküli települések²⁵ számát és népességszámát használtuk.
- A jövedelemkülönbségek becsléséhez a 2019-es önkormányzati költségvetés teljesítésében szereplő jövedelemadó visszaosztás adatsorát használtuk fel.

A mutatószámok komponenseihez az alábbi megjegyzéseket fontosnak tartjuk aláhúzni:

- Néesség száma: az INSSE 2020. január 1. szimbolikus időpontra vonatkozó adatsora²⁶ az anyakönyvi adatok alapján korrigált, az előző évi adaton alapuló becslés. Jelentős mértékben eltér a népszámlálási adatsortól, feltételezhetően nagyobb értéket mutat a tényleges népességszámnál.²⁷ A népességszám túlbecslése a fajlagos mutatószámok (negatív irányú) torzulását okozhatja.
- Munkaerő (munkaképes korú népességszám): az adott évet követő év januári 1-jei népességszámán alapuló INSSE-becslés.²⁸ A jogszabályoknak megfelelően határozza meg a munkaképes korosztályokat, nemek szerint eltérő módon. A jogi környezet változása, minden esetben a statisztikai becslésen is nyomot hagy. Az INSSE 1990 és 2020 közötti adatbázisában az eltérő jogi környezet miatt (pl. nyugdíjkorhatár változása) hat eltérő módszertannal gyűjtött adatbázisrész található. A 2019-es referencia évre (a 2016 és 2019 között) a 16–65 év közötti férfiak és a 16–60 év közötti nők szerepelnek az adatbázisban. Kutatásunkban ezt a mutatót helyettesítettük a 2019-es évi 16–65 év közötti korosztály (nemi bontástól független) létszámával.²⁹
- Aktív népesség: a foglalkoztatottak és a munkanélküliek együttes száma. A 2019-es becsléshez az INSSE a 2020. január 1-jei népességszámot használja.³⁰

25 Települések alatt ez esetben a romániai községen (*comuna*) belüli alárendelt településeket értjük.

26 INSSE TEMPO-Online: POP107D. Letöltés helye: <http://statistici.inse.ro:8077/tempo-online/>; letöltés ideje: 2021. 04. 17.

27 Az EU-n belüli mobilitást nem képes követni, emiatt a népszámlálások adatai valószínűleg jóval közelebb állnak a tényleges népességszámhoz. Az INSSE által megadott évenkénti népességszámadat jelentős eltérést mutat a népszámlálási adatsortól. Lásd pl. Recensământul populației și locuitorilor 2011 – Rezultate definitive. Letöltés helye: www.recensamantromania.ro; letöltés ideje: 2021. 04. 17.

28 INSSE TEMPO-Online: FOM101A – Resurse de munca pe sexe, macroregiuni, regiuni de dezvoltare și județe. Letöltés helye: <http://statistici.inse.ro:8077/tempo-online/>; letöltés ideje: 2021. 04. 17.

29 INSSE TEMPO-Online: POP107D – Populația după domiciliu la 1 ianuarie pe grupe de vârstă și vârstă, sexe, județe și localități. Letöltés helye: <http://statistici.inse.ro:8077/tempo-online/>; letöltés ideje: 2021. 04. 17.

30 INSSE TEMPO-Online: FOM102A – Populația activă civilă pe sexe, macroregiuni, regiuni de dezvoltare și județe. Letöltés helye: <http://statistici.inse.ro:8077/tempo-online/>; letöltés ideje: 2021. 04. 17.

- Foglalkoztatottak száma: alkalmazottak, vállalkozók, egyéni és családi vállalkozók létszámát tartalmazza, viszont nem foglalja magába a védelem, rendfenntartás, titkosszolgálatok, politikai és közhasznú civil szervezetek alkalmazottainak és a fogvatartottak számát.³¹ A 2019-es becsléshez az INSSE a 2020. január 1-jei népességszámot használja.
- Munkanélküliek: munkaképes korú, munkára alkalmas, munkahely és számottevő jövedelem nélküli, azonnali munkára képes és hajlandó, a Nemzeti Munkaerőelhelyezési Ügynökség által nyilvántartott népesség. Iskolát végzettek, akik 60 napon belül nem találnak a végzettségüknek megfelelő munkát, automatikusan bekerülnek ebbe a kategóriába.³²
- Alkalmazottak száma: meghatározott, vagy meghatározatlan időre, teljes munkaidőjű szerződéssel alkalmazottak átlagos száma, egy évre számítva a 2019-es évben (a részmunkát arányosan figyelembe véve).³³
- Alkalmazottak száma az A-M CAEN2-es ágazatokban.³⁴ A versenyszféra jellemző ágazataiban munkaszerződéssel dolgozók száma (mezőgazdaság, kitermelő és feldolgozóipar, energetika, közművek, építőipar, kereskedelem, logisztika, turizmus- vendéglátás, infokommunikáció, pénzügy és biztosítások, ingatlanügyek, szak-, tudományos és műszaki területen). Kimaradnak a közszolgáltatások, a védelem, rendfenntartás, adminisztráció, tanügy, egészségügy, társadalombiztosítás, kultúra és egyéb szolgáltatási területen dolgozók.
- Alkalmazottak száma a kereskedelmi társaságoknál 2019-ben:³⁵ a részvénytársaságok, szövetkezetek, betéti társaságok és korlátolt felelősségű társaságoknál alkalmazottak száma (SA, SNC, SCS, SRL) 2019-ben. Az adat nem tartalmazza az egyéni vállalkozókat (PFA, II) a családi vállalkozásokat (AF, IF), a brókercégeket és a biztosítótársaságokat, a bankok, garancia- és befektetési alapok, magánnyugdíjpénztárak és civil szervezetek alkalmazottait.

A vizsgálatba bevont mutatókat tehát három fő fejezetbe csoportosítottuk: humán erőforrás, vállalkozások teljesítménye, jövedelmi viszonyok.

31 INSSE TEMPO-Online: FOM103D – Populatia ocupata civila pe activitati ale economiei nationale la nivel de sectiune CAEN Rev.2, sexe, macroregiuni, regiuni de dezvoltare si judete. Letöltés helye: <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/>; letöltés ideje: 2021. 04. 17.

32 INSSE TEMPO-Online: SOM101E – Someri inregistrati la sfarsitul lunii, pe sexe, judete si localitati. Letöltés helye: <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/>; (letöltés ideje: 2021. 04. 17.)

33 INSSE TEMPO-Online: FOM104D – Numarul mediu al salariatilor pe judete si localitati. <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/>; letöltés ideje: 2021. 04. 17.

34 INSSE TEMPO-Online: FOM104F – Numarul mediu al salariatilor pe activitati ale economiei nationale (sectiuni si diviziuni) CAEN Rev.2, sexe, macroregiuni, regiuni de dezvoltare si judete. <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/>; letöltés ideje: 2021. 04. 17.

35 Ministerul Finanelor Publice – Situații financiare 2019. Letöltés helye: www.data.gov.ro; letöltés ideje: 2020. 10. 12.

*Humán erőforrás*³⁶

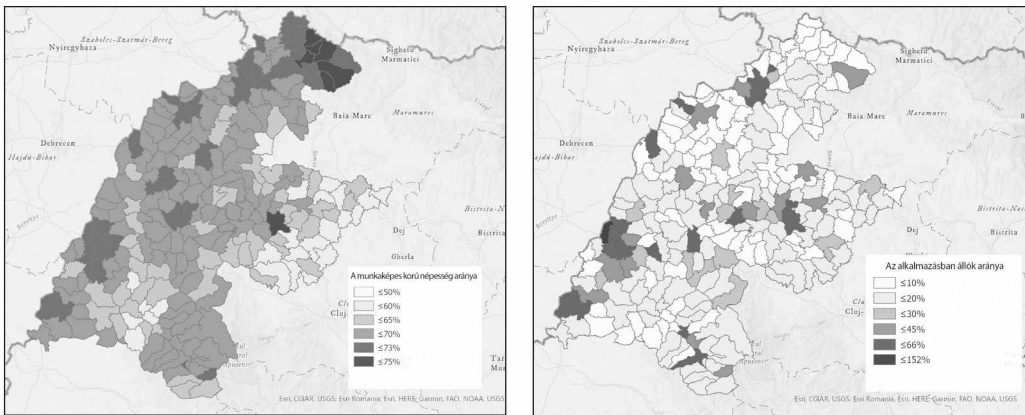
A humán erőforrás szempontjából az egyes jogi-statisztikai kategóriák „mattrjoskababaszzerűen” foglalják magukba a számításoknál figyelembe vehető indikátorokat; a lánc a munkaképes korú népességszámtól indul és az aktív népességet, a foglalkoztatottak számát, az alkalmazottak számát, a versenyszféra jellemző ágazatainak alkalmazottait és a három megyében beazonosított kereskedelmi társaságok alkalmazottainak a számát tartalmazza.

	Népesség (ezer fő)	Munkaerő (ezer fő)	Aktív (ezer fő)	Foglalkoztatott (ezer fő)	Munkanélküli (ezer fő)	Alkalmazott INSSE (ezer fő)	Alkalmazott A-M (ezer fő)	Allk. keresk. társ.
Bihar	616,6	357,3	264,2	260,5	3,7	165,1	136,1	122,2
Szatmár	386,4	210,3	146,3	142,7	3,6	79,6	64,7	59,8
Szilágy	243,6	126,4	103,4	99,1	4,3	48,7	38	28,9
Összesen	1246,6	694	513,9	502,3	11,6	293,4	238,8	210,9

1. táblázat: A vizsgált megyék munkaerőpiaci paraméterei 2019-ben

Forrás: INSSE TEMPO-Online

36 Problémát jelent, hogy az indikátorok többsége nemzetközi összehasonlításban csak korlátozottan vehető igénybe, hiszen még az EU-n belül is különböző jogi meghatározások, eltérő statisztikai értelmezések és módszertanok vannak jelen. Ezek a dilemmák jól kimutathatók, ha pl. a romániai és a magyarországi mutatószámokat összevetjük egymással. Az össznépességszám, amiből a munkaképes korú népességet számítják, Magyarország esetében sokkal közelebb van a valós népességszámhoz, míg Románia esetében az INSSE éves adata és a népszámlálások között számottevő az eltérés. 2011-ben Magyarországon a KSH által számított 9,986 mil. fő népességszám kevesebb, mint 0,5%-kal haladta meg a 2011-es évi népszámlálási eredményt (9,938 mil. fő), ezzel szemben Romániában az INSSE 2011. január 1-jei lakóhely szerinti népességszáma (22,48 mil. fő – Tempo POP107D) 11,5%-kal haladta meg a 2011-es népszámlálás végleges adatát (20,121 mil. fő – Volumul I: Populația Stabilă [Rezidentă] – Structura Demografică/ Recensământ 2011. Letöltés helye: www.recensamantromania.ro; letöltés ideje: 2021. 04. 17.), az előzetesen megadott adatokhoz viszonyítva (19,043 mil. fő. Letöltés helye: www.recensamantromania.ro; letöltés ideje: 2021. 04. 17.) pedig már több mint 15%-os az eltérés. Ez valamennyi fajlagos mutató esetében kérdéseket vet fel, és feltételezhető, hogy 2020. január 1-jén is jelentős eltérés lehet az INSSE népességszámadata (22,191 mil. fő – POP107D) és a tényleges népességszám között.

2. ábra: A munkaképes korú népességszám és a civil alkalmazásban állók földrajzi megoszlása
Saját szerk. az INSSE TEMPO-Online alapján

A három megye együttes *munkaképes korú* (16–65 éves kor közötti) *népességszáma* 2019-ben 861 224 főt tett ki, ami a régió népességének 68,9%-át jelentette (1. táblázat). A munkaképes korúak felülreprezentáltak a megyeszékhelyeken és azok közvetlen környékén, továbbá Szatmár északi részén az Avas területén, ahol jónéhány önkormányzatban a 73%-os arányt is meghaladja az arányuk (pl. Komorzán 75%, Tartolc 74%, Vámfalva, Bükkszád, Kányaháza stb.), illetve szigetszerűen hasonló érték jelenik meg néhány municípiumban és városi önkormányzatban, mint Margitta, Nagykároly, Nagyszalonta, Érmihályfalva, Tasnád, Vaskohsziklás, Diófás (2. ábra). Alacsonyabb (esetenként 50% alatti) értékekkel a belső periféria néhány önkormányzatában, főleg Dél-Biharban találkozunk (pl. Sólyom, Feketekápolna, Kispapmező, Robogány, Szombatság, Drágcséke), illetve nagy összefüggő területen a külső perifériában Szilágy megye keleti felében jelennek meg ilyen alacsony értékkel bíró önkormányzatok (Váralmás és Blenkemező között területileg összefüggő módon 15 községi önkormányzat).

A humán erőforrásra vonatkozó sokféle mutatószám és azok időben is változó jogi értelmezése relativizálja ezeket az indikátorokat, nemzetközi összehasonlíthatóságuk is sérül, emiatt a foglalkoztatottsági ráta helyett a civil alkalmazásban állók önkormányzati arányát használtuk az elemzésben.

	Aktivitási ráta (%)	Foglalkoztatottsági ráta (%)	Munkanélküliségi ráta 2019. dec. (%)	Civil alk./ Népeesszám (%)
Románia	71,7	69,6	2,9	24,7
Északnyugati fejlesztési régió	75,1	73,6	2	24,8
Bihar	73,9	72,9	1,4	26,8
Szatmár	69,6	67,9	2,5	20,6
Szilágy	81,8	78,4	4,2	20

2. táblázat: A vizsgált megyék munkaerőpiaci rátái 2019-ben

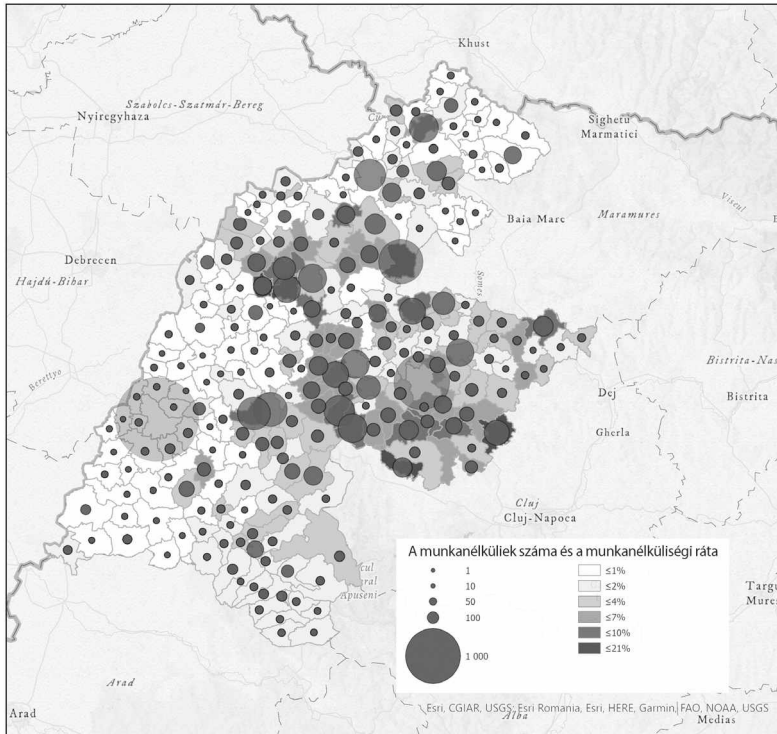
Forrás: INSSE TEMPO-Online

A civil alkalmazásban állók önkormányzati aránya sokkal kontrasztosabb képet mutat, mint a munkaképes népesség területi megoszlása. Előljáróban elmondható, hogy a jelentős számú és területenként eltérő arányú külföldön dolgozó/tartózkodó népességréz miatt nehéz a tényleges népességszámot és azon belül a ténylegesen otthon tartózkodó aktív népességszámot megbecsülni. A hivatalos adat szerint az aktív népesség száma 2019-ben a három megyében 513 900 fő, míg a foglalkoztatottaké 502 300 fő, ugyanakkor az alkalmazásban álló száma mindössze 291 018 fő, ami a munkaképes korú népességszámnak alig több mint egyharmadát teszi ki. A területi eloszlás tekintetében jelentős koncentráció állapítható meg, hiszen az alkalmazásban állók átlagnál nagyobb aránya a Nagyváradai Metropolisz Övezetben mérhető, amely övezet déli irányban hosszabbodik meg Nagyszalonta megyei jogú városig (2. ábra). Hasonlóképpen egy nagyobb övezetet alkot a Szilágyság központi és nyugati része Zsibó és Szilágynagyfalu közötti területen, Szatmárban pedig szigetszerűen Szatmárnémeti és közvetlen környéke (Vetés, Batiz), illetve Nagykároly és Mezőfény említhető meg. Szigetszerűen emelkedik ki a környezetéből még Belényes–Dragánfalva–Rény–Vaskohsziklás tengelye, Érmihályfalva, Élesd, Margitta, Szilágycseh, Avasfelsőfalu. A három megye területén hatalmas kiterjedésű összefüggő területeket képeznek azok az önkormányzatok, ahol az alkalmazottak aránya az össznépeességen belül 20% alatt marad, sőt Szatmár megyében nagy kiterjedésű összefüggő területen találunk tíz százaléknál is alacsonyabb arányokat, köztük az Avasban is, ahol a munkaképes korú népességszám

elméleti aránya pedig kiemelkedően magas. Számos publikáció foglalkozik az avasi esettanulmánnyal, ahol sok ezernyi lakos keresett nyugat-európai megélhetést és bár hivatalosan az itthoni egzisztenciájuk is megmaradt, a munkaképes korú népesség jelentős hányada életvitelszerűen nem tartózkodik az országban. Statisztikailag ez a népességrész állandó lakóhelyén kimutatható ugyan, de foglalkoztatottsági szempontból ugyanakkor nagyrészt láthatatlanok. Komorzán, Turc, Kányaháza, Tartolc, Bükszád foglalkoztatási rátája hihetetlenül alacsony szinten, 4% alatt marad. Az alacsony aktivitású és foglalkoztatású területek a külső, belső és határvidéki periféria mentén is széles övezetet képeznek és az egyes megyék gazdaságilag aktív részei kisebb-nagyobb szigeteket képeznek a perifériák sávjaiba ékelődve. Az össznépesség szintjén mindössze 13 önkormányzat mutat statisztikailag 50%-nál nagyobb foglalkoztatottsági rátát, közülük a legforgalmasabb közúti határátkelővel és saját ipari parkkal rendelkező Bors község rátája, amely a 150%-ot is meghaladja.

Az aktivitás alacsony szintjére szinte egyáltalán nem kínál magyarázatot a munkanélküliségi adat. 2019 decemberében a munkanélküliségi ráta romániai szinten meglehetősen alacsony volt (2,9%).³⁷ A három vizsgált megyéből kettő még alacsonyabb adattal jellemezhető, hiszen Biharban a munkanélküliségi ráta mindössze 1,4%, Szatmárban 2,5%, egyedül Szilágy megye átlagértéke (4,2%) haladta meg az országos átlagot. Abszolút számokban a munkanélküliek szinte azonos számban voltak jelen a megyékben: Szilágy megyében 4339 fő, Szatmárban 3630, Biharban 3600 fő. A magas értékkel jellemezhető önkormányzatok túlnyomó része a belső periférián sorakozik (3. ábra): a Bükkalja, a Tasnádi-dombvidék, a Réz-hegység és a Tövishát önkormányzatai tartoznak elsősorban ebbe a kategóriába, míg a külső periférián, ahol a népességszám meglehetősen előregedett, a munkanélküliek száma már alacsonyabb értéket mutat. Feltűnő, hogy a bihari önkormányzatokhoz hasonlóképpen az Avas, ahol a munkaképes korú lakosság kiemelkedő arányban van jelen, a munkanélküliségi ráta jellemzően 1% alatti, tehát a foglalkoztatottsági és a munkanélküliségi adatok csak az ismert, de nehezen számszerűsíthető nemzetközi migráció jelenségével magyarázhatók. A számottevő ingázás és a külföldi munkavégzés mellett az őstermelői és háztáji mezőgazdasági munka szintén jelentős népességrétegnek ad (többnyire szegényes) megélhetést.

37 INSSE TEMPO-Online: SOM103A – Rata somajului pe sexe, macroregiuni, regiuni de dezvoltare si judete. <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/>; letöltés ideje: 2021. 04. 17.

3. ábra: A munkanélküliek száma és a munkanélküliségi ráta – 2019. december
Saját szerk. az INSSE TEMPO-Online alapján

A vállalkozások térbeli eloszlása és teljesítménye

Amennyiben a vállalkozások számát abszolút értékben vizsgáljuk, a három megyében 2019-ben bejegyzett 42 687 vállalat aszimmetrikusan oszlik el: 60%-a Biharban tömörül, 22,6%-a Szatmár, 17,4%-a pedig Szilágy megyében található. Mindhárom megyében természetesen a megyeszékhelyen jegyezték be a legtöbb vállalatot, összességében a három megyeszékhely a cégek 54%-ának ad központi telephelyet, ami több mint 23 000 entitást jelent. A megyeszékhely népességszáma egyenes arányban áll ezzel a koncentrációs képességgel, hiszen míg Nagyvárad a Bihar megyei bejegyzésű cégek 57%-át, addig Szatmárnémeti a Szatmár megyei cégek 50%-át tömöríti, a legkisebb megyeszékhelyként Zilah pedig a Szilágy megyei cégek 46%-ának ad otthont. A 228 önkormányzat közül a bejegyzett cégek alapján a három megyeszékhelyet a rangsorban meglepő módon nem egy municípium vagy városi rangú település követi, hanem a Nagyváradai Metropolisz Övezethez tartozó Váradszentmárton község. Váradszentmárton esetében két jelenség egymásra tevődéséről van szó – a szuburbanizációs folyamat számos kis- és egyéni vállalkozás Nagyváradról való

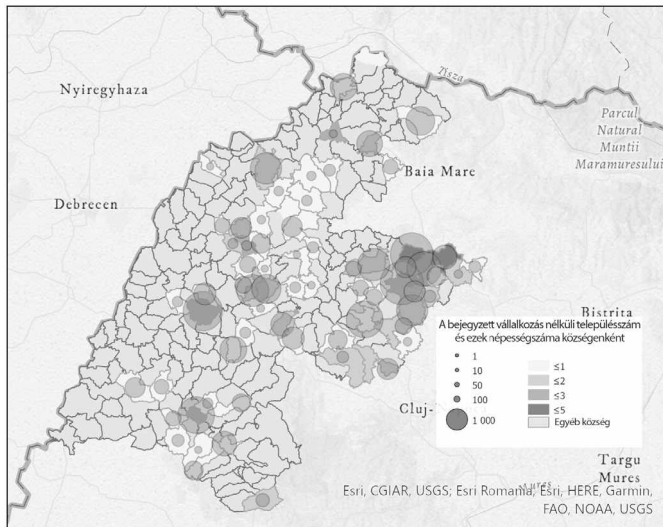
kitelepedését is magával hozta, továbbá a megye legjelentősebb turisztikai potenciáljával bíró nagyközség (Bihar megye mindkét nagymúltú termálturizmusra szakosodott üdülőttelepe – Félixfürdő és Püspökfürdő – itt fekszik) számos turisztikai és vendéglátóipari vállalkozás létrejöttét katalizálta. A Nagyvárad Metropolisz Övezet számos községe ékeződik még be a municípiumok és városok sorrendjébe. A rangsor ellenkező végletén négy olyan önkormányzat található, ahol a bejegyzett cégek száma nem éri el a tízet, közülük kettő Szatmár megyei (Magyarcsaholy és Csomaköz), kettő pedig szilágysági (Nagylózna és Nagykeresztes).

A versenyszférában 2019-ben foglalkoztatott 210 861 fő az összes civil foglalkoztatott 72,5%-át teszi ki. A versenyszféra alkalmazottai hasonló arányban oszlanak meg a három megye között, mint a cégek, hiszen az alkalmazottak 57%-a Biharra, 28,3%-a Szatmárra, 13,7%-a pedig Szilágy megyére jut. Eszerint a Szatmár megyei alkalmazottak kissé felülreprezentáltak a cégek eloszlásához viszonyítva. A megyeszékhelyek súlya hasonló a cégek eloszlásához, közel 116 000 alkalmazott dolgozik a három megyeszékhelyen, vagyis a versenyszférában dolgozók 55%-a. Nagyvárad esetében szinte azonos az arány, mint a cégek eloszlásánál (56%-os), a másik két megyeszékhelyen valamivel magasabb, mint ahogyan azt a cégek esetében tapasztaltuk, hiszen Szatmárnémeti esetében a versenyszféra megyei alkalmazottainak 54%-a dolgozik a megyeszékhelyen, Zilah és Szilágy megye viszonylatában pedig ez az arány 50%-os. Az, hogy Nagyvárad esetében ez a felülreprezentáltság nem jelenik meg, sőt a megyeszékhely enyhén „alulteljesít”, a metropolisz övezet kialakulásának és a gazdasági tevékenység részleges kitelepedésének tulajdonítható. Ezt az a tény is megerősíti, hogy a 228 önkormányzat alkalmazottak szerinti sorrendjében a negyedik helyen (a három megyeszékhelyet követően) az NMÖ-höz tartozó Bors község következik, ahol a versenyszféra alkalmazottainak száma 2019-ben másfélszeresen haladta meg az össznépeség számát.³⁸ A kisebb municípiumok és a városok sorába még jó néhány községi önkormányzat ékeződik be főleg az NMÖ-ből, de a Szatmárnémetivel szomszédos Vetés is ezek sorába tartozik. Az önkormányzati rangsor végén két olyan községet találunk, ahol a versenyszférában alkalmazottak száma 10 alatt marad: Magyarcsaholy (Szatmár m.) és Nagylózna (Szilágy m.). A cégek és a versenyszféra alkalmazottainak a területi megoszlása tehát jelentős koncentrációt mutat, elsősorban a három megyeszékhely emelhető ki, illetve az ezek közvetlen szomszédságában megjelenő szuburbán községek (különösen az NMÖ, azon belül is Bors, Váradszentmárton, Biharszentandrás, továbbá Bihar, Fugyivásárhely, Hegyközpályi) mutatnak kiemelkedő értékeket. Szatmárnémeti szomszédságában Vetés, Batiz, Szatmárpálfalva, Szatmárudvari, Lázári emelhető ki, Zilah esetében pedig elsősorban Cigányi és Haraklány községet lehet megemlíteni.

38 Bors község a legfontosabb közúti határátkelő a vizsgált határszakaszon, jelentős logisztikai tevékenységgel és saját ipari parkkal is rendelkezik.

A megyeszékhelyekkel való közvetlen szomszédságon alapuló övezetesedés mellett ennek a magasabb aktivitási zónának a mélységi terjeszkedése is megfigyelhető tendenciaként az elsődleges közúti infrastruktúrát követve. Nagyvárad esetében három irányba is megnyilvánul ez a diffúzió, a kapuváros funkció miatt a nyugati arány az egyértelmű, viszont egyetlen településsor után eléri az államhatárt, de azon kívül déli irányba Nagyszalonta felé, keleten pedig az E60-as főút mentén tapasztalható egyfajta diffúzió. A Szilágyság esetében Zilahtól elsősorban északnyugati irányú diffúzió figyelhető meg (Szilágysomlyó, Szilágynagyfalu és Sarmaság irányába), míg Szatmárnémeti esetében viszont elsősorban egy keleti irányú elmozdulás figyelhető meg az Avas területe (Avasfelsőfalu és Avasújfalu) és a szatmári Bányaság (Nagybánya és környéke) irányába.

Eszerint mindhárom megye rendelkezik egy-egy a megyeszékhelyt szigetszerűen körülölelő magterülettel, amelyeket a körülöttük elterülő alacsony gazdasági intenzitású pufferövezetek széles sávja izolál. Különösen feltűnő az a Berettyó és Kraszna folyó közé eső „gazdasági sivatag”, ami a tágabb értelemben vett Érmellék területét fedi le, és amely elvileg a valamikori vásárvonal részét képezte – tehát korábban nem volt periféria jellegű. Ebből az államhatárig kitolódott perifériából csak néhány „világítótorony” emelkedik ki, amelyek a periféria lokális centrumaiként funkcionálnak: Nagykároly (a szomszédos Csanálossal), illetve Érmihályfalva és Margitta Bihar északi részén. Ennek a térségnek az aktivizálódása lenne szükséges ahhoz, hogy esély legyen a három megyében létrejött szigetszerű centrumtérségek összekapcsolódására. Dél-Biharban hasonlóképpen „világítótorony” jellegű Nagyszalonta (a szomszédos Madarásszal), délkeleten pedig Belényes és Dragánfalva ketőse emelhető ki.

4. ábra: Cégek nélküli települések száma és ezek népességszáma az önkormányzatokon belül 2019-ben
Saját szerk. a Ministerul Finanțelor Publice adatbázisa alapján

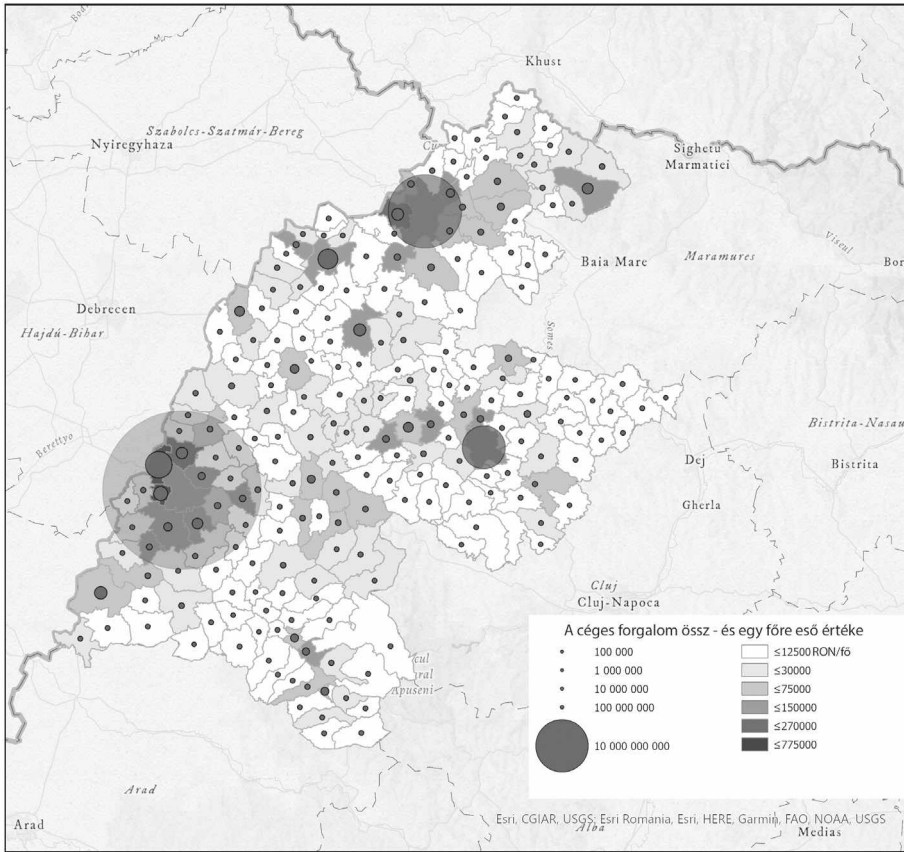
A gazdasági „sivatagok” legerősebb mutatószámaként a mikrogazdasági tevékenység kvázi teljes hiányát használhatjuk (4. ábra). Bár a romániai önkormányzatok jellemzően több (átlagosan 3-4) települést foglalnak egy közigazgatási keretbe és a statisztikai mutatószámok túlnyomó része ezen településcsoportokra áll rendelkezésre, a rendelkezésre álló céges adatbázis tartalmazza minden vállalat esetén a székhely pontos címét, így az egyes cégek nemcsak község-, hanem településszinten is beazonosíthatók. Ez lehetőséget ad azon települések beazonosítására, melyekben egyetlen bejegyzett cég sem létezik 2019-ben. Közük előfordulnak statisztikailag létező, de lakónépesség nélküli települések is.³⁹ Emiatt a mutatóként kettős indikátort használtunk: az önkormányzat területén fekvő cég nélküli települések számát, illetve ezzel párhuzamosan az önkormányzat területén fekvő cég nélküli települések össznépegyesszámát. Ennek megfelelően két olyan területi sáv rajzolódik ki, amelyek a korábban jelzett perifériák magterületeit képezik: a belső periféria Szatmár közpépső részétől kisebb területi megszakításokkal a Belényesi-medencéig, illetve Szilágy megye keleti részéhez tartozó keleti periféria magja is kirajzolódik, sőt ez utóbbi sokkal kontrasztosabban. Itt jó néhány olyan önkormányzat található például Alsóegregy, Létka, Nagylózna, Szurduk, melyekben a cég nélküli települések népességszáma meghaladja az 500 főt. A belső periféria mentén Tataros és Robogány vannak hasonló helyzetben. A három megyében fekvő önkormányzatok harmadában (67) található cég nélküli település, ezen települések átlagnépességszáma 206 fő. Közülük 31 Szilágy megyei, 20 bihari és 16 Szatmár megyei önkormányzat. Megállapítható tehát, hogy a Szilágy megyei önkormányzatok felülreprezentáltak, hiszen ott az önkormányzatok fele esik ebbe a kategóriába. Ez legalább részben településsűrűségi sajátosság is, hiszen ha a három megyét ebben a tekintetben hasonlítjuk össze, akkor a túlnyomórészt dombvidéki Szilágyban találjuk a legnagyobb településsűrűséget, és a legkisebb átlag népességszámot egy településre számítva.⁴⁰

A helyben bejegyzett cég nélküli települések önkormányzaton belüli száma tekintetében szintén két szilágysági önkormányzat emelhető ki: Létka és Nagyilonda egyenként 5-5 alárendelt, cég nélküli településsel. 3-3 ilyen településsel bír a Szilágy megyei Nagylózna és Szurduk, a bihari Tataros, Robogány, Tasnádbajom, továbbá Szatmárban Szatmárudvari önkormányzata. Javarészt olyan szórványtelepüléseket találunk ezekben az önkormányzatokban, amelyek statisztikailag nem veszítették el a településstátuszukat, viszont a huszadik század során kiemelkedő (esetenként teljes) népességvesztéséget szenvedtek el. Ezek a térségek nagyrészt egybeesnek a városhiányos és a nagy népességvesztéséget elszenvedő térségekkel, főleg a Szilágyság keleti felében. Ennek a történelmileg a Szilágyság, Doboka és Belső-Szolnok határán fekvő térségnek a leépülése egyértelműen visszavezethető a szocialista meggyésítést követő erőltetett urbanizációra; ez esetben főleg a Zilah fejlesztését megcélzó urbanizációról van szó, ami kivonta ebből a térségből az akkor fiatal munkaképes korú népesség jelentős hányadát.⁴¹

39 Melyeknek a 2011-es népszámlálás idején egyetlen állandó lakosa sem volt.

40 Szilágyi Ferenc: *Partium településföldrajza és agráriuma*. Partium Kiadó: Nagyvárad, 2017. 102–107.

41 Süli-Zakar István – Szilágyi Ferenc: Etnikai csere a partiumi megyeszékhelyeken (Nagyvárad, Szatmárnémeti, Zilah). *Történeti Földrajzi Közlemények*, 2015. 3 (1). 58–82.

5. ábra: Az önkormányzatok területén megvalósuló céges forgalom és az egy főre eső forgalom értéke – 2019

Saját szerk. a Ministerul Finanțelor Publice adatbázisa alapján

A céges forgalom tekintetében egyszerűbb összefüggő perifériaként kezelni a három megyés térséget, amelyből helyenként szigetszerűen emelkednek ki a jobb teljesítményű önkormányzatok. A három megye cégeinek forgalma 2019-ben 64,5 milliárd lej volt, ennek 57%-a Bihar, 28,8%-a Szatmár, 13,8%-a pedig Szilágy megyében valósult meg. Ezek a számok azt mutatják, hogy a gazdaság összteljesítménye tekintetében Bihar jelentős mértékben kiemelkedik, hiszen a népesség aránya „mindössze” 49%-os, Szilágy megye alulreprezentáltsága viszont kiemelkedő, hiszen a népességszám aránya 19,6%, vagyis 6%-kal magasabb, mint a gazdasági forgalom tekintetében.⁴²

42 A népességszám-arányos vizsgálatot a román Nemzeti Statisztikai Intézet (INSSE) 2019-es népességszámának az adataira, illetve a 2011-es népszámlálási adatokra is elvégeztük. Bár a két adatsor tekintetében számottevő, a vizsgált megyék „súlya” tekintetében mérsékelt az eltérés. A 2019-re megadott 1,250 mil. fő össznépesség megoszlása a következő: Bihar 49,4%, Szatmár 31%, Szilágy 19,6%. A népszámlálás 1,144 mil. fő népességszámából a vizsgált megyék részesedése: Bihar 50,3%, Szatmár 30%, Szilágy 19,6%.

A kiemelkedő céges forgalom viszonylag kisszámú önkormányzatra korlátozódik (5. ábra), mindhárom megye esetében tehát jelentős a koncentráció. Ennek a mértéke némileg eltér: Biharban és Szilágyban magasabb a megyeszékhely szerepe, Szatmár megyében viszont kevésbé koncentrált. Szilágy megye esetében a megye cégeinek forgalma 2019-ben 8,9 milliárd lej volt, ennek 60%-a (5,3 milliárd lej) valósult meg a megyeszékhelyen. A fajlagos adatok alapján úgy tűnik, hogy Zilah teljesítménye 2019-ben az északnyugati irányban fekvő három szomszédos önkormányzatra is pozitívan hat. Ezek a szuburbanizáció által leginkább érintett községek: Cigányi (legmagasabb egy főre jutó forgalommal Szilágy megyében), Haraklány, Magyarkecel. Amennyiben ezt funkcionálisan koherens gazdasági körzetnek tekintjük, akkor a zilahi körzet együttes céges forgalma 5,8 milliárd lejre, megyei aránya pedig 65%-ra módosul.

Szatmár megyében a megyeszékhely súlya relatív kisebb, mindössze 51%-os. 2019-ben Szatmárnémeti cégeinek forgalma 9,5 milliárd lejt tett ki, míg a megye cégeinek összforgalma 18,6 milliárd lej értékű volt. A megyeszékhellyel szomszédos 12 önkormányzattól hét⁴³ mutat legalább közepesnek tekinthető fajlagos céges forgalmat (75 000 RON/fő fölötti érték), közülük Vetés, Batiz és Krasznaterebes fajlagos értéke a megyeszékhelyét is meghaladja,⁴⁴ sőt ez a magasabb érték északkeleti irányban folytatódik Nagykolcs, Sárköz és Aranyosmeggyes önkormányzatokban is. Amennyiben Szatmárnémeti értékét a hét szomszédos és a velük területi folytonosságban álló további három önkormányzatával kiegészítjük, a Szatmárnémeti körzet együttes forgalma meghaladja a 12,9 md. lejt, megyei részaránya pedig közel 70%-ra ugrik. Tehát az egyáltalán nem kiemelkedő értékekkel jellemezhető megyeszékhely egy területileg különösen kiterjedt körzetet hozott létre. Meglepő ugyanakkor, hogy Pusztadaróc önkormányzat, amely a magyar–román határ északi szakaszának legfontosabb átkelője (Csengersima-Pete határátkelő) nem tud jelentős mértékben profitálni ebből a stratégiai helyzetből (ellentétben például Borssal) és 2019-ben is Szatmárnémeti közvetlen vonzáskörzetének alacsonyabb céges forgalmú önkormányzatai közé tartozik. Szatmár megyében még egy jelentős urbanizációs, illetve gazdasági központ létezik, a megye kisebbik municípiuma, Nagykároly körül, amely mintegy 3 md. lejes forgalommal járul hozzá a megye összteljesítményéhez.

Nagyvárad regionális jelentőségű városként már jelentősebb polarizációs képességről tesz tanúbizonyságot. 21,4 milliárdos RON forgalma önmagában nagyobb volt, mint egész Szatmár megye 2019-es teljesítménye, és több mint kétszeresen múlta felül Szilágy megye teljes forgalmát, Bihar megyében pedig a megyei céges forgalom 58%-át koncentrált. Az NMÖ valamennyi Nagyváraddal közvetlenül érintkező önkormányzata (Bihar, Bors, Biharszentandrás, Fugyivásárhely, Hegyközpályi, Nagyürög, Várad-szentmárton)

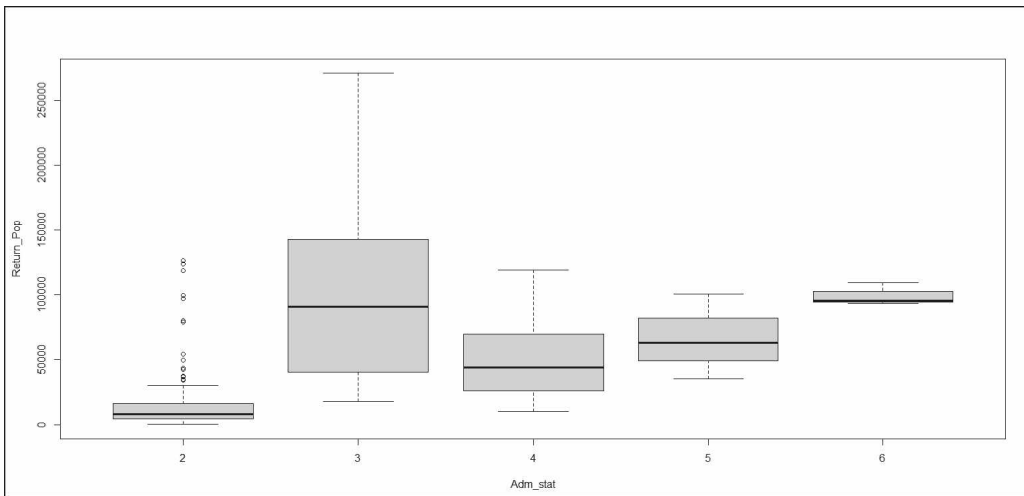
43 Batiz, Erdőd, Krasznaterebes, Pusztadaróc, Szatmárpálfalva, Szatmárudvari, Vetés

44 Szatmárnémeti értéke a legalacsonyabb a három megyeszékhely közül: 91 391 RON/fő.

kiemelkedő fajlagos forgalmi mutatókkal bír. Ebben a nyolc önkormányzatos körzetben a 2019-es céges forgalom 28,6 md. RON-t tesz ki, megyei részaránya pedig 77%-ot. Az NMÖ négy önkormányzatának (Bors, Biharszentandrás, Bihar, Hegyközpályi) fajlagos mutatója meghaladja a megyeszékhelyét is (109 000 RON/fő), sőt két további bihari község elmondhatja ugyanezt (Dragánfalva, Mezőszakadát). A borsi adat hétszeresen múlja felül a megyeszékhely értékét (773 000 RON/fő), és messze kiemelkedik regionális szinten is.⁴⁵ Az NMÖ további négy önkormányzata (Hegyközcsatár, Körösgyéres, Köröskisjenő illetve Vizesgyán) messze elmarad a megyeszékhellyel közvetlenül is érintkező belső gyűrű teljesítményétől, ugyanakkor a főbb szállítási pályák mentén a belső gyűrű érintkezik olyan önkormányzatokkal, amelyek teljesítménye relatív magas, bár azok nem képezik a metropolisz övezet részét (pl. Gyapjú, Mezőszakadát, Szalárd), viszont földrajzi kapcsolatot teremtenek a megye alacsonyabb rendű központjai felé (Élesd, Nagyszalonta, Margitta irányába). Déli irányban Nagyszalonta felé, illetve keletre Élesd irányába a nagyváradi körzet területi értelemben közvetlenül is kapcsolódik, a magasabb pénzügyi forgalommal rendelkező önkormányzatok folytonos területi kapcsolattal bírnak. Az egymással összekapcsolódó nagyváradi és nagyszalontai körzet magas fajlagos forgalmi értékű önkormányzatai és az államhatár közé szorul négy, fajlagosan gyenge teljesítményű önkormányzat is: Körösgyéres és Vizesgyán az NMÖ részeként, továbbá Oláhszentmiklós és Cséffa, tehát itt létrejön egy kisebb határmenti periféria. Bihar községtől északra a határmenti periféria szinte folytonos Szatmárnémeti körzetéig, azt csak esetenként szakítja meg egy-egy magasabb teljesítményű sziget (Érmihályfalva, Nagykároly-Mezőfény). Kérdéses, hogy a jövőben milyen hatással lehet az A3-as autópálya⁴⁶ határátkelőjének (2020-ban megvalósult) átadása, amely a korábban Borsra koncentrálódó nemzetközi forgalmat némileg északabbra, Bihar és Paptamási községek területére vezeti. Ez a Berettyó-völgy (Sebes-Körös-völgygel szembeni) felértékelődését is magával hozhatja, és hosszú távon a Nagyváradi körzet gazdasági erőterét északkeleti (Margitta) irányba nyithatja meg.

45 Ennek fényében még inkább meglepő a Szatmár megyei Lázári alacsony teljesítménye, hiszen Bors Nagyvárad kapuja, míg Lázári hasonló szerepet tölt be Szatmárnémeti esetében.

46 Magyarországi csatlakozása: M4.

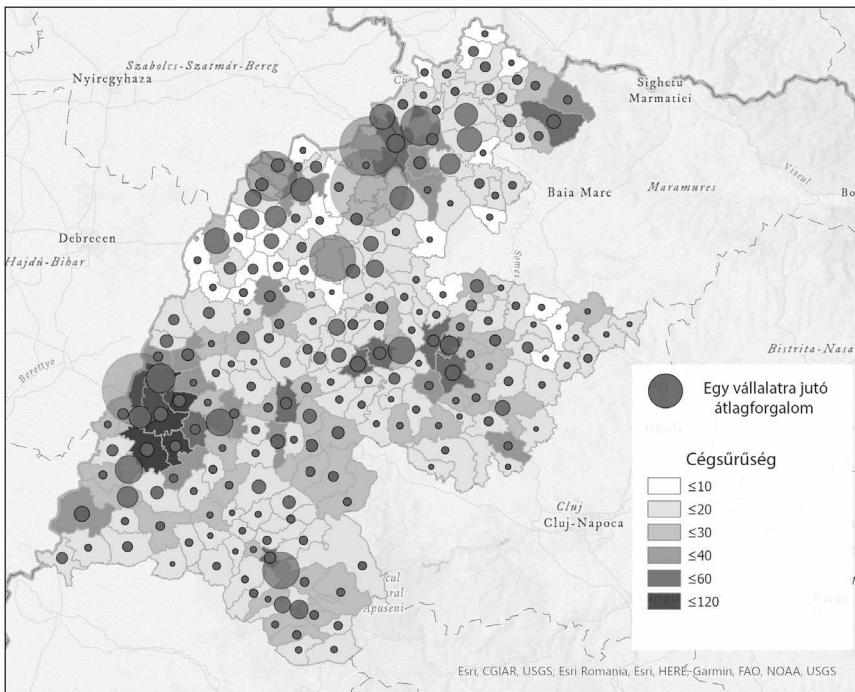

6. ábra: Az egy lakosra jutó céges forgalom boxplot elemzése közigazgatási kategóriák szerint (2: község, 3: szuburbán község, 4: város, 5: municípium [nem megyeszékhely]; 6: megyeszékhely)
Saját szerk.

Az egy lakosra jutó céges forgalmi adatokat érdemes megvizsgálni adminisztratív kategóriák alapján is (6. ábra). Ha a négy alapkategóriát vizsgáljuk (község, város, municípium és ez utóbbiakból kiemelve a megyeszékhelyeket) lépcsőzetesen emelkedő mediánokkal és szűkülő mozgási tartományokkal találkozunk, tehát megállapítható az összefüggés a közigazgatási státusz és a lokális gazdasági teljesítmény között. Az alacsonyabb kategóriák felé haladva a medián természetesen csökken, ugyanakkor a szórás növekszik. Ez olyannyira igaz, hogy a boxplotok ábrázolásakor Bors községet kizártuk a mintából, mivel a községek szintjén olyan kiugró értéként jelent meg, amely torzította az ábrát. Bizonyos községek fajlagos értékei a municípiumok és a megyeszékhelyek értékét is meghaladja, így végül a szuburbán községeket külön kategóriába emeltük ki. Ez a 3-assal jelölt kategória tartalmazza az NMÖ valamennyi Nagyváraddal szomszédos községét (a kizárt Bors kivételével), továbbá Batiz, Pusztadaróc, Szatmárpálfalva, Szatmáruddvari és Vetés községeket Szatmárnémeti szomszédságából, valamint Cigányi, Haraklány és Magyarkecel községeket Zilah szomszédságából, vagyis azon megyeszékhelyekkel szomszédos önkormányzatokat, amelyek fajlagos forgalmi értékei a városokkal és municípiumokkal is összevethető értékű. Egyértelműen ez a legnagyobb szórású tércategória, amelynek azonban a mediánja is megegyezik a megyeszékhelyekével, meghaladva az egyéb municípiumok és a városok szintjét. A szuburbán községektől megfosztott község kategóriája így is a legnépesebb populáció (193 darab), ugyanakkor egyértelműen a gazdasági hierarchia alját képezi. Ebből a népes csoportból kiemelkedik néhány olyan község, amelyek a megyeszékhelyek második gyűrűjében fekszenek (Aranyosmeggyes, Gyapjú, Krasznaterebes, Mezőszakadát,

Nagykolcs), vagy más városok és municípiumok szuburbiai (Dragánfalva, Madarász, Mezőfény, Szilágynagyfalu, Szilágyperecsény), ugyanakkor teljesítményük megfeleltethető lenne a megyeszékhelyek belső gyűrűjében fekvő szuburbán községekének.

Amennyiben a területi profil összképét vizsgáljuk, három nagyobb centrumtértséget különíthetünk el tehát a kutatott területen, amelyhez a három megyeszékhely és azok szűkebb-tágabb szuburbán övezete kapcsolódik. A legmagasabb értékekkel bíró terület a vizsgált térség délnyugati sarkában jött létre: a Nagyváradai Metropolisz Övezet Nagyszalonta vidékével összekapcsolódó részén. Szatmárnémeti tágabb övezete már csak lazán kapcsolható össze Nagykárolyval és az Avas vidékével, Zilah esetében pedig a kapcsolódás szintén gyenge a megye nyugati és északi részével, ráadásul a szilágysági megyeszékhely maga is a szélén helyezkedik el a szilágysági centrumnak. A három központi térség jelenleg nem ér össze, közöttük széles perifériásávok helyezkednek el, amelyekből szigetként emelkednek ki lokális központok (Margitta, Érmihályfalva, Tasnád, Nagykároly, Élesd és környéke, Belényes-Vaskohsziklás).

7. ábra: Cégsűrűség és egy cégre jutó átlagforgalom a vizsgált önkormányzatokban – 2019
Saját szerk. a Ministerul Finanțelor Publice adatbázisa alapján

A lokális gazdaság teljesítményének értékeléséhez, annak finomhangolásához két további mutató vizsgálatát tartom szükségesnek: a cégsűrűséget és az egy cégre jutó

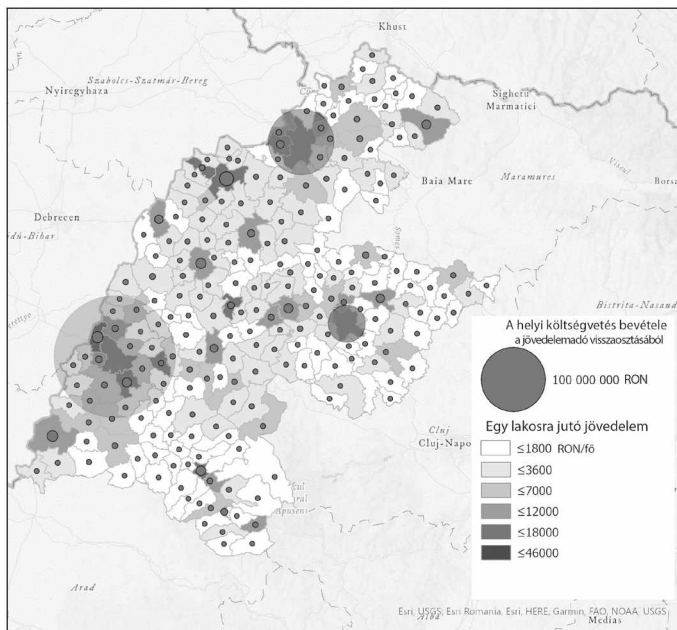
forgalom mutatóját (7. ábra). A cégsűrűség Nagyvárad környékén, az NMÖ hét önkormányzatnál mutat 120-asnál magasabb értéket (Nagyvárad, Bors, Bihar, Biharszentandrás, Hegyközpályi, Nagyürögd, Váradszentmárton). Ezt a magterületet 30 fölötti cégsűrűséggel egy szélesebb pufferövezet veszi körül, amely északon magába foglalja Paptamásit, Szalárdot, Hegyközsatárt, keleten Fugyivásárhelyet és Harangmezőt, déli irányban pedig Gyapjún keresztül Nagyszalonta felé mutat. Egy hasonló terjeszkedési irány kezd kirajzolódni átlag körüli értékekkel a Berettyó völgyén keresztül Margitta irányába, igazodva az új infrastrukturális fejlesztéshez és várhatóan a jövőben még inkább elmozdulhat a súlypont ebbe az irányba. Két periféria is felismerhető cégsűrűség tekintetében: északon a Biharfélegyháza–Érmihályfalva övezetben és egy szélesebb délen a Királyerdő-hegység déli előterében, illetve a Belényesi-medencében. A legalacsonyabb értékű (10-nél alacsonyabb értékekkel) bihari önkormányzatok gyűrűként határolják Érmihályfalvát (Érsemjén, Kiskereki, Érbogyoszló, Szalacs, Érkörtvélyes). Szilágy megye területén a magasabb cégsűrűség, javarészt 60 fölötti értékekkel a Zilah–Cigány–Haraklány térségben és ennek nyugati folytatásában Szilágysomlyón, illetve Szilágynagyfaluban mérhető. Ezt a kettős szigetet részben összeköti, részben pedig keleten határolja egy pufferövezet, melyben 30–40 közötti értékek jellemzők. 10-nél alacsonyabb értékek néhány keleti, Szamos menti önkormányzatban jelentkeznek (Létka, Nagykeresztes, Nagylózna). Szatmárban szintén a fragmentált szigetszerűség a jellemző területi vonás: 40 fölötti értékek a megyeszékhelyen és annak keleti szomszédságában (Szatmárudvari, Szatmárpálfalva, Szatmárhegy), továbbá Nagykárolyban és az Avasban (Avasfelsőfalu, Avasújfalva) jelennek meg.

Ezt a mutatót érdemes összekapcsolni az egységre jutó átlagforgalom mutatójával, hiszen időnként ellentétes mozgás figyelhető meg. Így a jelentős fajlagos forgalommal bíró önkormányzatok közül pl. a Szatmár megyei Vetés és Krasznaterebes nem mutat jelentős cégsűrűséget, miközben a cégre jutó átlagos forgalom kiugróan magas (Krasznaterebesen mérhető a három megye maximuma – 10,5 mil. RON/cég), amely kisszámú, de nagyméretű cég jelenlétéről tanúskodik. Hasonlóan nem mutat nagy teljesítményt a magas cégsűrűség, alacsony átlagforgalom mellett (pl. Szatmárhegy, Magyarzsombor). Ténylegesen nagy gazdasági teljesítmény akkor jelentkezik, ha a két mutatószám egyidőben mutat magas értéket (pl. a megyeszékhelyek, NMÖ – különösen Bors esetében). A magas cégsűrűség alacsony forgalommal névleges teljesítményt jelez, míg a nagy átlagforgalom, alacsony cégsűrűséggel párosulva a lokális gazdaság vulnerabilitására és instabilitására utalhat és valószínűsíthető, hogy egy-egy helyben megtelepedett nagyvállalat módosítja az egységre jutó forgalmi adatot, és ez különösen a térben mobilis könnyűipari profilú cégek esetén jelent szelsőséges sérülékenységet. 5 millió RON/cég fölötti átlag forgalom párosulva 20-as értéknel kisebb cégsűrűséggel három önkormányzat területén jelenik meg: Krasznaterebes (ez a legmarkánsabb eset, több mint tízmilliós forgalommal és mindössze 12-es sűrűséggel), de

még két további Szatmár megyei önkormányzat is ebbe a kategóriába sorolható: Mezőfény, illetve Tasnád. Ennél kisebb mértékű, de számottevő sérülékenység jelentkezik néhány bihari és szilágysági önkormányzat esetében is: Élesd–Esküllő, Belényes–Dragánfalva párosaiban, továbbá Érmihályfalva, Szilágycseh sorolható ebbe a kategóriába.

Jövedelmi különbségek

A gazdaság teljesítményével (ez esetben a céges forgalom) szoros korrelációt mutat a jövedelmi különbségek eloszlása ($cor = 0,86$; p -érték elhanyagolható). A vizsgált három megye területén ez hasonló koncentrációt mutat, mint a gazdaság esetén. Bár abszolút mértékben az eloszlás kissé egyenletesebb, hiszen pl. az ingázás révén olyan önkormányzatok területén is megvalósul jövedelem, ahol a céges teljesítmény alapján ez nem magától értetődő. A romániai önkormányzatok automatikus visszaosztásból részesülnek a jövedelemadók viszonylatában. 227 vizsgált önkormányzat 2019-ben összesen 569,3 millió RON visszaosztásban részesült.⁴⁷

8. ábra: A jövedelemadó visszaosztása és az egy lakosra eső jövedelem a vizsgált önkormányzatokban – 2019.

Saját szerk. a Ministerul Finanțelor Publice adatbázisa alapján

47 Forrás: Situația veniturilor și cheltuielilor unităților administrativ-teritoriale în perioada 1999–2019. Letöltés helye: www.dpfb.mdrap.ro; letöltés ideje: 2020. 10. 12.

A három megyében megvalósult jövedelemadó-visszaosztásának a részaránya hasonlít a cégek forgalmi értékének a megosztásához. Bihar részesedése 55%-os, kissé felülreprezentált a népességarányhoz viszonyítva (49,1%), Szatmár és Szilágy pedig kissé alulreprezentált ebben a tekintetben, hiszen Szatmár megye részesedése 29% (népesség 31%), Szilágy megye részesedése pedig 16%-os (míg népességre 19,6%-ot tesz ki). A Szilágy megyében visszaosztott 91,1 millió lej nagyobb fele (59,6%) Zilahon jelenik meg (54,3 millió RON). A három megyeszékhely közül még így is Zilah részesedése a legkisebb, bár összességében nem mérhető nagy eltérések. Szatmárnémeti esetében a jövedelemadó-visszaosztás megyei értékének 61,9%-a valósul meg a megyeszékhelyen (102,1 millió RON), ami önmagában is meghaladja Szilágy megye összértékét. Nagyvárad esetében a megyeszékhely részesedése még nagyobb, hiszen a bihari megyeszékhelyen megvalósult 196,7 millió RON visszaosztás a teljes megyei értéknek a 62,8%-át teszi ki és ez az érték magasabb, mint Szatmár megye összértéke és több mint kétszeresen múlja felül a Szilágy megyei értéket. Megjegyzendő, hogy Nagyvárad környékén még jónéhány NMÖ-höz tartozó önkormányzat jelenik meg kiemelkedő értékkel, így például Bors községben 10,7 milliós visszaosztás történt, ami a három megyeszékhely és Nagykároly municípium után az ötödik helyet jelenti a 227 vizsgált önkormányzatból, olyan municípiumokat megelőzve, mint Nagyszalonta, Margitta, Belényes. Váradszentmárton 10. helye (7,6 millió RON), vagy a Szatmárnémeti melletti Vetés 16. helye (5,1 millió RON) szintén előkelőnek tekinthető és számos városi jogállású önkormányzatot előznek meg.

A jövedelemeloszlás óriási különbségeit jól fejezi ki az a tény, hogy 2019-ben több mint száz olyan önkormányzat volt a vizsgált megyékben (az önkormányzatok 45%-a), ahol a visszaosztott összeg nem érte el a 300 000 RON-t. Ezekben összesen 19,6 millió RON jövedelemadó-részt osztottak vissza a helyi költségvetésnek, ami a három megye teljes visszaosztásának mindössze a 3,4 %-át jelenti. A lista utolsó öt helyén olyan Szilágy megyei önkormányzatokat találunk (jellemzően a megye keleti részéről: Blenkemező, Nagylózna, Nagykeresztes, Ördögkút, Zálha), melyekben az önkormányzatnak a jövedelemadóból visszaosztott összeg 100 000 RON alatti.

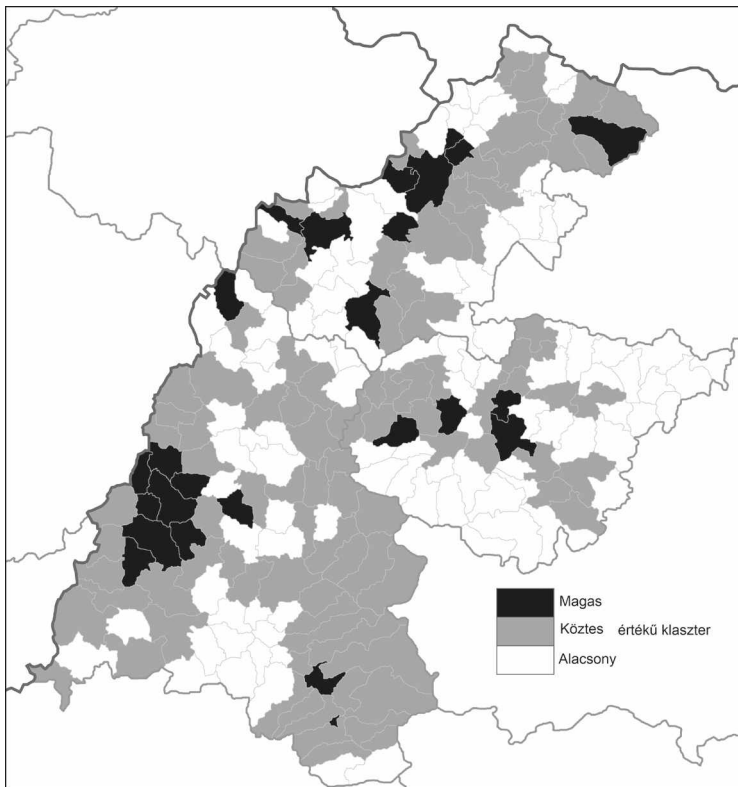
Ezekből az értékekből rekonstruálhatók az adóköteles lakossági jövedelmek abszolút értékei (8. ábra). Ebben a tekintetben természetesen Bors önkormányzat áll az első helyen a maga 45 000 RON egy lakosra jutó átlagjövedelemmel a 2019-es évben, ami majdnem háromszorosan múlja felül a második helyen álló Vetés 18 000 RON alatti értékét, illetve a harmadik helytől sorakozó megyeszékhelyek 16 000 RON/fő/év fölötti értékeit.⁴⁸

48 Az egy főre jutó jövedelmet a statisztikai hivatal adatai szerinti 2019. január 1-jei össznépességre számítottuk.

Az egy lakosra jutó adózott lakossági jövedelem csak 15 önkormányzatban haladja meg a 10 000 lejt. A három megyeszékhelyet és azok szuburbán övezetét leszámítva csak Nagykároly és Mezőfény kettőse, továbbá Biharból Berettyószéplak és Belényes, a Szilágyságból pedig Szilágynagyfalu esik ebbe a csoportba. Több mint száz olyan önkormányzat található a vizsgált területen, ahol az egy főre jutó adózott jövedelem értéke nem éri el a 2000 RON-t. Számos olyan periférikus térsége van a vizsgált régióknak, ahol a jövedelmet alapvetően őstermelői tevékenység biztosítja, vagy pedig a tartósan távollévő, esetleg külföldön dolgozó családtagok szerzik meg a megélhetéshez szükséges összeget. A relatíve magas jövedelmű önkormányzati szigeteket időnként nagyon alacsony jövedelmű önkormányzatokból álló gyűrű veszi körül, mint afféle vákuum-övezet. Ilyeneket találunk Érmihályfalva körül, de Szatmárnémeti tágabb körzetében, Tasnád, Margitta, Berettyószéplak gyűrűjében, Zilah környékén, Belényes környékén, az NMÖ külső gyűrűjén, a Bihar Erdőháton és Csékei-dombvidéken.

A vizsgált önkormányzatok klaszteranalízise

A három megye 227 önkormányzatának a többdimenziós szegmentálásához az R-programban végeztünk klaszteranalízist (Ward-módszer). A klaszterek kialakításakor három indikátort vettünk figyelembe: az önkormányzat területén bejegyzett cégek számát, a versenyszféra alkalmazottainak a számát, valamint az egy lakosra jutó céges forgalmat. A módszer kiválasztásakor a fő szempont az alacsonyabb lépésszám és a populáció (önkormányzatok) egyértelmű (kevés csoportra történő) szegmentálása volt. Az eljárás során az analízis 24 önkormányzatot sorolt a magas értékű, 105 önkormányzatot az alacsony értékű klaszterbe, 97 önkormányzat pedig a kiválasztott indikátorok alapján köztes helyzetű. Az eredményt térképen ábrázolva (9. ábra) egyértelműen kirajzolódnak az összefüggő övezeteket képező kedvezőtlen helyzetű önkormányzatok a valamikori külső periféria mentén (Erdély és a Partium történelmi határvidékén), a jelenlegi Szilágymegye keleti és déli peremén. Ha területileg szaggatottan is, de a valamikori belső kontaktövezeti periféria mai is felismerhető, mindhárom megye területét érintve a szatmári Bükktől, délen a Bihar Erdőhátagig. A trianoni határvidékre vonatkozó feltételezésünk elsősorban a vizsgált határszakasz északi felére igazolódott be, az államhatár érmelléki és szatmári része egyértelműen periferizálódott, míg Biharban, elsősorban Nagyvárad jelenlétének és a kedvező gazdasági folyamatok diffúziójának köszönhetően Bihar középső részén egyértelműen a három megyés térség legkedvezőbb értékei koncentrálnak.

9. ábra: A vizsgált önkormányzatok klaszterei a cégek száma, a versenyszféra alkalmazottainak száma és az egy lakosra jutó céges forgalom alapján
Saját szerk.

Következtetés

A három megye „magtérsege” területileg különálló, ellentétes irányú, „kifelé” történő fejlődést mutat. A bihari magterület Nagyvárad Metropolisz Övezetét fedi le (nem teljesen) és déli irányba nyúlik el Nagyszalontáig. A két kisebb megye magterületei fragmentáltak. A valamikori sávyszerű térszerkezet felbomlani látszik, a korábbi vásárvonal egy része leszakadt, és a valamikori periféria-központok mesterséges megerősítése a perifériásávokat is megbontotta, amire az infrastruktúra kelet-nyugati (a valamikori fő térszerkezeti vonalra merőleges irányú) futása is rásegített. A sávyszerű szerkezetet szigetszerű jelleg váltotta fel. A három centrumtérsege napjainkra már nem kapcsolódik szervesen össze, tehát széteső jellege van a Partium magterületének, ugyanakkor még Zilah esetében sem tapasztalható a területileg folytonos összekapcsolódás Kolozsvárral, bár az épülő autópálya ezen még változtathat.

Eszerint a mai Partium területén megkülönböztetünk határmenti (nyugati) perifériát, belső perifériát és külső (keleti) perifériát. Az Érmellék, nagyjából magyar többségű önkormányzatainak a területén kialakuló új agrárperiféria megbontotta a tágabb régió területileg korábban részben összefüggő centrumtárságát – a három vizsgált megye gazdaságilag aktív térségei egymástól izolálódtak. Ezt a területi dekoncentrációt tudatosan segítette elő az 50-es évek gazdaság- és közigazgatás-politikája, amely Szatmárnémeti és a szatmári térség erőforrásait a nagybányai nehézipari övezet fejlesztéséhez csoportosította, a Szilágyságot pedig részekre szedve osztotta meg a három környező pólus között (Zilahot és Zsibót Kolozsvárhoz, Szilágysomlyót Nagyváradhoz, Szilágycsehét pedig Nagybányához kapcsolták). Az új kapcsolati irányok kiemelt fejlesztése, a három megyét korábban infrastrukturálisan összekapcsoló térség mellőzése⁴⁹ és perifériává válása együttesen okozták tehát a Partium területének gazdasági értelemben vett szétfejlődését.

A határvidék északi szakaszának az izolációja a rendszerváltás követően enyhült, Debrecen jelenléte vonzasközpontként újra érzékelhetővé vált az érmelléki térségben. Helyenként jelentős (főleg könnyűipari) beruházások is történtek, de összességében a térség agrárperiféria jellege változatlan maradt. Specifikuma még a térségnek, hogy kedvező infrastrukturális adottságai (részben a múlt örökségeként) is kiemelik a perifériák sorából, az önkormányzatok gazdasági teljesítménye alapján viszont inkább a lemaradó övezetek közé sorolható a térség.

49 A Szilágyság területe vasúti szempontból Nagykároly és Székelyhíd csomópontokkal kapcsolódott a Nagyvárad–Szatmárnémeti (402-es) fővonalhoz.

Ferenc SZILÁGYI – Andrea MIKLÓSNÉ ZAKAR

**Shifting Centres and Peripheries.
Changes in Spatial Structure in Partium Since 1920**

At the beginning of the 20th century, the area of the present counties of Bihar (Bihar), Szatmár (Satu Mare) and Szilágy (Sălaj) was considered to be spatially strongly connected. Parallel commercial belts emerged as contiguous zones in the three counties, bounded by wide peripheries, especially on the hilly sides. By the beginning of the 21st century, the former spatial structure had disintegrated. Nowadays, the three counties have independent, narrow, and isolated center areas that appear like islands in the wide periphery. These central areas are not interconnected with each other, and even the strongest external spatial connections of the three counties are not directed towards each other, but “outwards”. In the paper, the spatial structure characteristics are examined based on social, economic and income indicators, and the spatial profile is established. The results show the expansion of the peripheries, and even some sections of the previous commercial belt, running along the Trianon border, have begun to peripheralize.